

Sygn. akt II CSK 503/07

WYROK
W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 14 lutego 2008 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Antoni Górski (przewodniczący)

SSN Teresa Bielska-Sobkowicz

SSN Krzysztof Strzelczyk (sprawozdawca)

w sprawie z powództwa Towarzystwa Ubezpieczeń i Reasekuracji „W.(...)” - Spółki Akcyjnej w W. Oddział w Ł.

przeciwko W. B. i G. B.

o uznanie czynności prawnej za bezskuteczną,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej w dniu 14 lutego 2008 r.,

skargi kasacyjnej pozwanych

od wyroku Sądu Apelacyjnego z dnia 19 czerwca 2007 r., sygn. akt I ACa (...),

uchyla zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia o kosztach postępowania apelacyjnego.

Uzasadnienie

Powód Towarzystwo Ubezpieczeń i Reasekuracji W.(...) S.A. z siedzibą w W. Oddział w Ł. wniósł o uznanie za bezskuteczne w stosunku do niego czynności

prawnych dokonanych pomiędzy dłużnikami powoda J. Ł. i J. Ł. a pozwanymi G. B. i W. B. w dniu 19 października 2004 r. przed notariuszem S. R., tj.

- umowy sprzedaży nieruchomości położonej w O. przy ul. K., dla której w Sądzie Rejonowym w Z. prowadzona jest księga wieczysta Kw nr (...),
- umowy sprzedaży nieruchomości położonej w S. w gminie O., oznaczonej jako działki nr (...), dla której w Sądzie Rejonowym w Z. prowadzona jest księga wieczysta Kw nr (...),
- umowy sprzedaży nieruchomości położonej w S., w gminie O. oznaczonej jako działki nr (...), dla której w Sądzie Rejonowym w Z. prowadzona jest księga wieczysta Kw nr (...).

Powód w uzasadnieniu wskazał, że wyrokiem zaocznym z dnia 10 stycznia 2000 r. Sąd Okręgowy w Ł. w sprawie sygn. Akt XGC (...) zasądził na jego rzecz od J. Ł. kwotę 120.875,77 zł z ustawowymi odsetkami od dnia 11 września 1999 r. do dnia zapłaty. Wyrok ten został utrzymany w mocy wyrokiem Sądu Okręgowego w Ł. z dnia 4 kwietnia 2001 r. Następnie w dniu 12 czerwca 2002 r. powód wystąpił z wnioskiem o wszczęcie egzekucji przeciwko dłużnikowi J. Ł., która okazała się bezskuteczna. W dniu 18 czerwca 2002 r. powód wystąpił z wnioskiem o wyjawienie majątku, a w dniu 6 września 2004 r. złożył wniosek o nadanie klauzuli wykonalności prawomocnym orzeczeniom Sądu przeciwko małżonce dłużnika J. Ł., w celu przeprowadzenia egzekucji z majątku pozostającego na prawie wspólności majątkowej małżeńskiej. Postanowieniem z dnia 10 listopada 2004 r. Sąd Okręgowy w Ł. nadał wskazanym wyrokom klauzulę wykonalności przeciwko małżonce dłużnika J. Ł. Dysponując tytułem wykonawczym przeciwko obojgu małżonkom powód w dniu 9 marca 2005 r. wystąpił z wnioskiem o wszczęcie egzekucji z majątku objętego małżeńską wspólnością ustawową, a w tym z nieruchomości położonej w O. na ul. K. oraz gospodarstwa rolnego położonego w S. Dnia 19 października 2004 r. małżonkowie Ł. sprzedali pozwanym nieruchomość położoną w O. przy ul. K. oraz działki gruntu wydzielone z gospodarstwa rolnego położonego w S. gmina O. Zdaniem powoda, wskazane czynności zostały dokonane z jego pokrzywdzeniem. Przysługująca mu wierzytelność powstała i została prawomocnie zasądzona przed zawarciem umowy sprzedaży nieruchomości. Przed tym dniem został też skierowany wniosek o nadanie klauzuli wykonalności przeciwko małżonkowi dłużnika. Zdaniem powoda, dłużnicy działali ze świadomością jego pokrzywdzenia, bowiem wiedząc o toczącym się postępowaniu egzekucyjnym dokonali sprzedaży nieruchomości. Pozwani przy dołożeniu należytej staranności mogli byli

dowiedzieć się o tym, iż dłużnicy dokonując zbycia nieruchomości działają na szkodę wierzycieli.

Pozwani wnosili oddalenie powództwa. Wskazali, że w dniu 19 października 2004 r. zawarli umowę w formie notarialnej – nr Repertorium A (...) /2004 – sporządzoną w Kancelarii Notarialnej Notariusza S. R., na podstawie której dokonali zakupu dwóch działek: jednej w O., drugiej w S. Przed spisaniem aktu notarialnego pozwani wpłacili małżonkom Ł. w dniu 15 maja 2004 r. kwotę 11.428 zł i w dniu 20 czerwca 2004 r. kwotę 22.000 zł, natomiast sama umowa przenosząca własność została zawarta w dniu 19 października 2004 r. Przed zawarciem umowy małżonkowie Ł. zapewnili pozwanych, że sprzedawane działki nie są obciążone prawami rzeczowymi oraz, że są wolne od innych ciężarów, zajęć, obciążeń, w tym praw osób trzecich. Zapewnienia te zostały poddane weryfikacji w księgach wieczystych. Przedmiotowe nieruchomości okazały się wolne od jakichkolwiek obciążeń.

Sąd Okręgowy w Ł. wyrokiem z dnia 18 października 2006 r. uznał za bezskuteczną wobec powoda - Towarzystwa Ubezpieczeń i Reasekuracji „W.(...)” Spółki Akcyjnej w W. Oddziału w Ł. , któremu przysługuje względem J. Ł. wierzytelność stwierdzona wyrokiem zaocznym Sądu Okręgowego w Ł. z dnia 10 stycznia 2000 r., utrzymanym w mocy prawomocnym wyrokiem Sądu Okręgowego w Ł. z dnia 4 kwietnia, umowę zawartą w dniu 19 października 2004 r. przed notariuszem S. R. w Kancelarii Notarialnej w O., zarejestrowaną w rep. A nr (...) /2004 pomiędzy J. i J. małżonkami Ł. a pozwanymi G. i W. małżonkami B., obejmującą sprzedaż:

- nieruchomości położonej w O. przy ul. K., o powierzchni 16 arów 7 m², oznaczonej na mapie ewidencji gruntów jako działka nr 288/1 wchodzącej w skład nieruchomości dla objętej księgą wieczystą Kw nr 20357 dla której obecnie w Sądzie Rejonowym w Z. prowadzona jest księga wieczysta Kw nr (...);
- nieruchomości położonej w S. w gminie O., o powierzchni 4 hektary 86 arów 10 m kw. oznaczonej jako działka nr 200 dla której w Sądzie Rejonowym w Z. prowadzona jest księga wieczysta Kw nr (...),
- nieruchomości położonej w S., w gminie O., o powierzchni 73 arów oznaczonej jako działki nr (...) dla której w Sądzie Rejonowym w Z. urządzona jest księga wieczysta Kw nr (...).

Sąd ustalił, że powód Towarzystwo Ubezpieczeń i Reasekuracji W.(...) Spółka Akcyjna z siedzibą w W. Oddział w Ł. jest wierzycielem pozwanego J. Ł.. Wierzytelność opiewająca na kwotę 120.875,77 zł z ustawowymi odsetkami od dnia 11 września 1999

r. do dnia zapłaty została stwierdzona wyrokiem zaocznym z dnia 10 stycznia 2000 r. wydanym przez Sąd Okręgowy w Ł. i utrzymanym w mocy wyrokiem tegoż Sądu z dnia 4 kwietnia 2001 r. Powód skierował przeciwko dłużnikowi wniosek o wszczęcie egzekucji. Po przeprowadzeniu postępowania o wyjawienie majątku powód wystąpił o nadanie tytułowi egzekucyjnemu klauzuli wykonalności przeciwko małżonce dłużnika – J. Ł. Wniosek został złożony w dniu 6 września 2004 r. Postanowieniem Sądu Okręgowego w Ł. z dnia 10 listopada 2004 r. wniosek ten został uwzględniony.

Sąd Okręgowy ustalił również, że w dniu 19 października 2004 r. małżonkowie Ł. dokonali przed notariuszem S. R., w ramach jednej czynności prawnej w formie notarialnej zarejestrowanej w rep. A nr (...)/2004, sprzedaży na rzecz G. i W. B. za kwotę 33.428,00 zł nieruchomości opisanych w sentencji wyroku. Przed zawarciem przedmiotowej umowy pozwany został poinformowany przez dłużnika o fakcie, że nieruchomość położona przy ul. K. jest obciążona hipoteką na rzecz Urzędu Skarbowego w Z. oraz że w związku z tym potrzebuje on pieniędzy na spłatę zadłużenia. Strony zawarły wstępną umowę ustną, na podstawie której pozwani przekazali J. Ł. w dwóch ratach zaliczkę na spłatę zadłużenia: w dniu 15 maja 2004 r. kwotę 11.428,00 zł, oraz w dniu 20 czerwca 2004 r. kwotę 22.000,00 zł.

Z ustaleń Sądu Okręgowego wynika również, że pozwani oraz dłużnik mieszkają w niewielkim, liczącym kilka tysięcy osób mieście. Dłużnik jest osobą znaną w mieście, prowadzi bowiem działalność gospodarczą. W latach 1997 – 1998 popadł w długi, na pokrycie zobowiązań sprzedawał majątek. Pozwany o zamiarze sprzedaży działek dowiedział się od mieszkańców O., z dłużnikiem nie łączyła go bliska znajomość. Pozwany znał dłużnika jako osobę prowadzącą firmę transportową, dłużnik przywoził pozwanemu żwir na budowę.

Jak wynika z ustaleń Sądu pierwszej instancji, w chwili wyrokowania dłużnik nadal korzystał z nieruchomości położonej przy ul. Kochanowskiego, gdzie znajduje się warsztat samochodowy.

Zdaniem Sądu Okręgowego, nie budzi wątpliwości, że czynność małżonków Ł. polegająca na przeniesieniu własności nieruchomości uniemożliwiła stronie powodowej uzyskanie zaspokojenia, w sposób znaczący bowiem pomniejszyła majątek dłużnika. Strona powodowa bezskutecznie prowadziła egzekucję przeciwko J. Ł. od 2002 r., a sporne nieruchomości, o których istnieniu wierzyciel dowiedział się dopiero w toku postępowania o wyjawienie majątku, stanowiły dla niego gwarancję wyegzekwowania należności pieniężnej. Jeżeli dłużnik w momencie, gdy wierzyciel wystąpił z wnioskiem o

nadanie klauzuli wykonalności przeciwko małżonce dłużnika i postępowanie w tym przedmiocie toczy się, sprzedaje trzy nieruchomości, to nie można mieć wątpliwości, że czynność zmierza co najmniej do pogłębienia stanu niewypłacalności, znacznego opóźnienia egzekucji i utrudnienia, jeśli nie uniemożliwienia zaspokojenia. Stan niewypłacalności dłużnika istnieje do tej pory, bo do dzisiaj nie znaleziono składników majątku dłużnika, z których powód mógłby uzyskać zaspokojenie.

Sąd Okręgowy wskazał także, iż koniecznym warunkiem odpowiedzialności osoby trzeciej w ramach instytucji skargi pauliańskiej jest uzyskanie przez kontrahenta dłużnika korzyści majątkowej, świadomość dłużnika, że działa z pokrzywdzeniem wierzycieli oraz wiedza lub możliwość – przy zachowaniu należytej staranności – dowiedzenia się o tym przez osobę trzecią. Pierwsza ze wskazanych okoliczności pozostawała w sprawie poza sporem bowiem pozwani nabyli na podstawie zaskarżonej czynności prawo własności trzech nieruchomości za cenę 33.428 zł. Zdaniem Sądu nie budzi również wątpliwości świadomość dłużnika o działaniu z pokrzywdzeniem wierzyciela, bowiem wiedział on, że strona powodowa prowadzi przeciwko niemu egzekucję i zdawał sobie sprawę, że sprzedaż nieruchomości spowoduje niemożność zaspokojenia się przez wierzyciela.

Według Sądu Okręgowego również pozwani mieli świadomość tego, że dłużnik działa z pokrzywdzeniem wierzycieli. Małżonkowie B. niewątpliwie mieli wiedzę o złej sytuacji finansowej dłużnika, o której dłużnik sam ich poinformował żądając wpłacenia kwoty tytułem zaliczki na cenę sprzedaży nieruchomości na kilka miesięcy przed zawarciem umowy, w celu zlikwidowania zadłużenia wobec Urzędu Skarbowego.

W apelacji od powyższego wyroku pozwani zarzucili sprzeczność istotnych ustaleń Sądu pierwszej instancji z treścią zebranego w sprawie materiału dowodowego oraz naruszenie prawa materialnego, tj. art. 527 k.c., przez przyjęcie, że w wyniku czynności polegającej na zawarciu umowy kupna sprzedaży przedmiotowych nieruchomości dłużnik stał się niewypłacalny lub niewypłacalny w stopniu wyższym niż przed dokonaniem tych czynności.

Sąd Apelacyjny, wyrokiem z dnia 19 czerwca 2007 r. oddalił apelację pozwanych rozstrzygając o kosztach postępowania.

Sąd Apelacyjny podzielił ustalenia faktyczne Sądu pierwszej instancji i wyprowadzone na ich podstawie wnioski, uznając zarzuty apelacji za niezasadne. Zdaniem Sądu w niniejszej sprawie nie doszło do naruszenia art. 527 k.c., a Sąd pierwszej instancji prawidłowo przyjął istnienie przesłanki działania dłużnika

z pokrzywdzeniem wierzyciela. Nie do zaakceptowania jest bowiem pogląd skarżących, że zaskarżona czynność prawna polepszyła sytuację powodowego wierzyciela, gdyż cena ze sprzedaży nieruchomości pozwoliłaby na spłatę zadłużenia wobec Urzędu Skarbowego i wykreślenie hipoteki przymusowej. Sąd Apelacyjny wskazał, że konsekwencje zbycia nieruchomości są dalej idące dla wierzyciela i pozostawienie tych nieruchomości przy dłużniku w stanie obciążonym hipoteką przymusową byłoby dla wierzyciela korzystniejsze. Nie wykluczałoby to bowiem możliwości zaspokojenia się powoda z przedmiotowych nieruchomości zakładając, że wierzytelność zabezpieczona hipoteką nie przekracza wartości nieruchomości. W takiej sytuacji powód zaspokoiłby się w dalszej kolejności, po zaspokojeniu przez Urząd Skarbowy wierzytelności podatkowych korzystających z pierwszeństwa. W konsekwencji Sąd Apelacyjny przyjął za Sądem Okręgowym, że skoro nie znaleziono składników majątku dłużnika, z których powód mógłby się zaspokoić, to stan niewypłacalności na skutek dokonania czynności prawnej działanej z pozwanymi powiększył się, krzywdząc wierzycieli. Zdaniem Sądu Okręgowego zostały spełnione również pozostałe przesłanki z art. 527 k.c. warunkujące odpowiedzialność osoby trzeciej będącej stroną czynności prawnej działanej z pokrzywdzeniem wierzyciela.

Skargę kasacyjną od powyższego orzeczenia pozwani oparli na podstawie naruszenia prawa materialnego, tj. art. 527 § 1 i 2 k.c. przez jego niewłaściwe zastosowanie polegające na błędnym uznaniu istnienia związku przyczynowego, między czynnością prawną dłużników, a pokrzywdzeniem wierzyciela, mimo braku ku temu podstaw w ustalonym stanie faktycznym. Zdaniem skarżących nie można uznać pokrzywdzenia wierzyciela w sytuacji, gdy zaskarżona czynność prawna polegała na przeniesieniu własności nieruchomości zabezpieczonej hipoteką na rzecz uprzywilejowanego wierzyciela – Urzędu Skarbowego – a świadczenie uzyskane od nabywcy zostało przeznaczone na zaspokojenie uprzywilejowanego wierzyciela i nie trafiło do majątku dłużnika przy czym stan majątku dłużnika nie pozwalał na samodzielne zaspokojenie wierzyciela hipotecznego bez dokonania zaskarżonej przez wierzyciela czynności.

Zarzucając powyższe skarżący wnieśli o uchylenie w całości zaskarżonego wyroku i zmianę wyroku Sądu pierwszej instancji przez oddalenie powództwa w całości.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Rozstrzygnięcie niniejszej sprawy wymaga odpowiedzi na pytanie czy w sytuacji, gdy zaskarżona na podstawie art. 527 i n. k.c. czynność prawna dłużnika polegała na

przeniesieniu własności nieruchomości zabezpieczonej hipoteką na rzecz uprzywilejowanego wierzyciela, a świadczenie uzyskane od nabywcy zostało przeznaczone na zaspokojenie tego uprzywilejowanego wierzyciela i nie trafiło do majątku dłużnika, przy czym stan majątku dłużnika nie pozwalał na zaspokojenie wierzyciela hipotecznego bez dokonania zaskarżonej przez wierzyciela czynności, występuje związek przyczynowy między czynnością prawną dłużników, a pokrzywdzeniem wierzyciela.

Według art. 527 § 2 k.c. czynność prawna dłużnika jest dokonana z pokrzywdzeniem wierzycieli, jeżeli wskutek tej czynności dłużnik stał się niewypłacalny albo stał się niewypłacalny w wyższym stopniu, niż był przed dokonaniem czynności. Z przytoczonego przepisu jednoznacznie wynika, że wierzyciel jest pokrzywdzony, jeżeli w związku z dokonaniem czynności przez dłużnika stan jego majątku, z którego wierzyciel może się zaspokoić zmniejszył się w taki sposób, że uniemożliwia to w całości lub w części pokrycie jego wierzytelności. Istnienie związku przyczynowego pomiędzy czynnością prawną dłużnika działaną z udziałem osoby trzeciej, a stanem niewypłacalności dłużnika stanowi warunek *sine qua non* uznania tej czynności za bezskuteczną.

W orzecznictwie Sądu Najwyższego prezentowane jest stanowisko, do którego skład Sądu Najwyższego rozpoznający niniejszą sprawę w całości się przychyliła, że pokrzywdzenie powstaje na skutek takiego stanu majątku dłużnika, który powoduje niemożność, utrudnienie lub odwleczenie zaspokojenia wierzyciela. Jednocześnie trafnie podkreśla się, że chodzi o rzeczywistą niewypłacalność dłużnika, ocenianą według chwili wystąpienia przez wierzyciela z akcją pauliańską jak również chwili wyrokowania (zob. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 28 listopada 2001 r., IV CKN 525/00, niepubl; z dnia 22 marca 2001 r., V CKN 280/00, niepubl; z dnia 29 czerwca 2004 r., II CK 367/03, niepubl; z dnia 15 czerwca 2005 r., IV CK 806/04, niepubl).

Rzeczywisty (obiektywny) charakter niewypłacalności dłużnika, oznacza, że dłużnik nie jest w stanie zaspokoić wierzyciela, nawet w sytuacji gdy ten ostatni wspomagany jest przymusem państwowym realizowanym w toku postępowania egzekucyjnego. Istotne dla zbadania wystąpienia przesłanki pokrzywdzenia wierzyciela jest ustalenie w konkretnej sytuacji, czy w przypadku dokonania czynności przez dłużnika wierzyciel nie może się zaspokoić z ewentualnego ekwiwalentu uzyskanego przez dłużnika od osoby trzeciej oraz w przypadku braku tego ekwiwalentu lub niemożności zaspokojenia się z niego, czy w przypadku nie dokonania tej czynności

wierzyciel faktycznie zostałby zaspokojony. Trafnie bowiem Sąd Najwyższy w uzasadnieniu wyroku z dnia 13 października 2006 r., III CSK 58/06, (niepubl.) zwrócił uwagę na fakt, że samo uzyskanie przez dłużnika na skutek dokonania zaskarżonej czynności ekwiwalentu od osoby trzeciej nie eliminuje stanu pokrzywdzenia wierzyciela, jeżeli wierzyciel nie miał możliwości uzyskania zaspokojenia chronionej wierzytelności z ekwiwalentu (świadczenia wzajemnego osoby trzeciej). Również w takiej sytuacji rozporządzenie majątkowe dłużnika mogłoby prowadzić do stanu jego niewypłacalności, skoro uzyskany przez dłużnika ekwiwalent rozporządzenia nie umożliwia wierzycielowi zaspokojenia egzekucyjnego chronionej wierzytelności. Z drugiej jednak strony, nie w każdym przypadku, gdy osoba trzecia uzyskuje korzyść majątkową na skutek czynności prawnej dokonanej z dłużnikiem, dochodzi do pokrzywdzenia wierzyciela, nawet w sytuacji gdy uzyskany przez dłużnika od osoby trzeciej ekwiwalent nie trafia do jego majątku. W uzasadnieniu powoływanego już wyroku z dnia 13 października 2006 r., Sąd Najwyższy wyraźnie wskazał, że jeżeli przedmiot zaskarżonej umowy sprzedaży był obciążony hipoteką w chwili zawierania tej umowy, to okoliczność ta nie może pozostać bez znaczenia dla stwierdzenia działania dłużnika z pokrzywdzeniem wierzycieli w rozumieniu art. 527 § 1 k.c. Jak dalej podkreślił Sąd Najwyższy, w tej sytuacji może pojawić się kwestia, czy doszło do pokrzywdzenia wierzyciela, skoro wierzyciel nie mógłby liczyć na preferencyjne zaspokojenie swojej wierzytelności ze sprzedanej nieruchomości. Przedmiot nielojalnej czynności prawnej dłużnika może tracić dla wierzyciela pauliański swój walor egzekucyjny, jeżeli doszłoby do ustanowienia na nim wcześniej hipoteki tworzącej przywilej egzekucyjny dla wierzyciela hipotecznego. Na tym stanowisku stanął też Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 31 stycznia 2007 r., II CSK 384/06, (niepubl.), wskazując, że nie można uznać, że dłużnik stał się niewypłacalny w większym stopniu, jeżeli niezależnie od tego czy dokonał określonej czynności rozporządzającej składnikiem należącym do jego majątku, czy też nie, wierzyciel i tak nie może uzyskać zaspokojenia swojej wierzytelności. W tej sytuacji pomiędzy czynnością, której uznania za bezskuteczną wobec siebie żąda wierzyciel, a niewypłacalnością dłużnika brak związku o którym mowa w art. 527 § 2 k.c., a którego istnienie jest konieczne dla uwzględnienia przedmiotowego powództwa. Sąd Najwyższy wskazał również, że w przypadku umowy kupna sprzedaży nieruchomości obciążonej hipoteką wprawdzie zmniejszył się majątek dłużnika, to jednak ze względu na obciążenie tego majątku hipoteką, w stosunku do wierzyciela, który wystąpił z

powództwem nie nastąpiła żadna zmiana co do jego możliwości zaspokojenia z majątku dłużnika.

Jak wynika z ustaleń faktycznych poczynionych w niniejszej sprawie przez sądy obu instancji, na spornej nieruchomości ustanowiona była hipoteka przymusowa. Hipoteka ta zabezpieczała wierzytelność w wysokości równej wartości przedmiotowych nieruchomości, przy czym wartość nieruchomości, a jednocześnie cena którą dłużnik uzyskał w wyniku ich sprzedaży, nie była jak dotąd kwestionowana przez powoda. Gdyby zatem założyć, że umówiona cena odpowiadała wartości nieruchomości, to oczywiste jest w świetle art. 1025 § 1 pkt k.p.c. w wyniku przeprowadzonej egzekucji ze spornej nieruchomości obciążonej hipoteką przymusową ustanowioną na rzecz Skarbu Państwa – Urzędu Skarbowego, wierzyciel (powód) nie uzyskałby zaspokojenia. Mając powyższe na uwadze nie można zgodzić się z tezą, że na skutek dokonania zaskarżonej czynności doszło do pokrzywdzenia wierzyciela. Przeciwnie należy podkreślić, że w tym stanie rzeczy pomiędzy niewypłacalnością dłużnika a dokonaną czynnością nie zachodzi związek przyczynowy o jakim mowa w art. 527 k.p.c.

Sąd Najwyższy z uwagi na powyższe na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. oraz art. 108 § 2 w zw. z art. 398²¹ k.p.c. orzekł jak w sentencji.